

Dr. h.c. Stefan Loringett † 6 da zercladur 1970

Autor(en): **Michael, Jacob**

Objekttyp: **Obituary**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **84 (1971)**

PDF erstellt am: **15.05.2024**

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Dr. h. c. Steafan Loringett

Dr. h.c. Stefan Loringett † 6 da zercladur 1970

Jacob Michael

Quels peer plets da ragurdànza den easser plets d'angraztgamaint. La si'vischnànca a valada a l'antiera rumàntscheia àn d'angraztgear. Cur c'igl Steafan e carschieu sei se Vargistagn veva la vischnànceta egna veia c'eara nigra veia. Sper las pocas tgeas avdadas fagevan quellas viglias a miez sbuadas egna tresta impressiùn. Vargistagn eara — sco ànc otras vischnàncas da Schons sen murir or. Sear dr. B. Hartmann scriva an que tains la: «Die grosse Zeit des Schamserberges ist für einmal wenigstens vorüber.»

Mo igl Steafan Loringett a betga vurdo tier cugls màns agl satg. Dr. A. Peer scriva an la si'undrientscha ordvart clera e buntadevlà: «Sia mamma d'eira üna Moser da Wildhaus, ed ins para in tschert möd, sco sch'el vess iertà il «feu sacré» d'ün oter manader oriund da quel lö» (Fögl Ladin 7. fenadur 1970). Strusch ca la veia nova Donat-Casti-Vargistagn e stada biageada â'l tratg natier la scola d'Albisbrunn, c'â sco amprema cumpro la tgea da la Duscheta a renovo igl ple stupent. Alura venda igl Steafan las sis'atgnas tgeas a la «Sozietad svizra digls luvrints d'uras a metal» — manada da gliez tains da cunzaglier national Ilg. Quella sozietad â tratg giou divers bietgs vigls a decadaints a mess sei egn stupent hotel, ca dat mintg'on albiert a blears luvrints da la bassa. Igl e betga sainza muntada, scha luvrints digl martgieu a purs da la muntogna s'antopan ad amprendan da s'ancanuscher.

Gl'on 1930 dat igl vaschegn Steafan igl strusch basgnevel da renovar la baselgieta s. Calixt a fa ear part da la cumissiùn. Strusch fitada la renovaziùn magnel tras duas bealas feastetas se Vargistagn — siir suainter tschients dad ons las amprema feastas — viaggiou d'anqual rara noza. Da grànd'impurtànza e sto, ca la veia trànter Vargistagn a Maton e ear vagnida biageada. Colonias da dischocupos biegian 1935/36 quella veia. Mintga luvrint survean 1.— fr igl gi

ad igl da magliear. Quellas veias levgeschan natiralmeing la lavur digls noss purs a datan la pussevladad da stgafir cuminànza. 1931 e naschida la «Calandaria», l'uniùn da la giuvantegna da las tres vischnàncetas Lon-Maton-Vargistagn. Quella cumpagneia da mats a matàns cultivescha tgànt a teater rumàntsch a presta igls seas survetschs ear agli baselgia. Igl Steafan sco padregn da la cumpagneia tgira quella cun quito a scriva 1956 igl cudaschet «25 ons Calandaria». Scha nus patartgagn ved igls blears teaters rumàntschs a las blearas uras da bùn sulaz, scha vasainsa cler a bagn, ca quella fundaziùn digl noss premuro amitg e da ple grànda muntada ca tut las renovaziùns a veias novas.

Stgafir cuminànza! Quegl e adigna sto igl giavisch digl noss amitg. Suainter la «Feasta da Schons 1958», ca va ear anavos sen l'iniziativa digl Steafan Loringett, e vagnida fundada la «Cuminànza culturala da Schons.» Betga da schmarvagliear, ca quella fundaziùn â savieu vegnir realisada an que mument. La «Feasta» da Schons» cugl stupent gioi da feasta da Curo Mani ad igl «Cudasch da Schons» da dr. B. Mani â unieu igl noss pievelet an maniera tut singulara. Egna fegnamira da la «Cuminànza culturala da Schons» e gl'on passo vagnida realisada: la tgea da Schons, igl noss museum da valada. Nus stagn mal, c'igl initiant â betga stgieu zelebrar que gi cugl sieus pievel.

Da giuvens ons ad ampremas lavurs

Igls Loringetts — near Lurantgets, sco nus da Schons schagn — en vaschegns da Vargistagn. Naschieu e igl Steafan da calanda marz 1891 a quegl ainta Scuol. Igls zampugns e buransigns da Chalanda marz ân peia bivgnanto igl giuven vaschegn da Vargistagn — a cun raschùn, partge ca nign â fatg tànt sco el par mantaner las bealas e viglias isànzas grischùnas. Igl sieus bab — igl padregn Risch, sco nus schevan — veva sco tànts oters banduno la Muntogna par gudagnear egn peer raps. Ainta Scuol vevel amprieu d'ancanuscher la si'duna Johanna n. Moser. Igl padregn Risch raschunava bugent da quèls ons an Gidegna a sco el manava la posta sur igl Flüela. Mo ànc igl madem on e la pintga famiglia turnada orase Vargistagn. Igl Risch â surprieu tgea ea funs digls gianiturs ad â samess a far igl pur. Nus

savagn meter avànt, c'igl e betga sto leav par la si'duna, da vagnir da tgea an quella vischnànca stget rumàntscha. Ella e restada la duna tudestga, fidevla tocen igl ple davos agli sieus lungatg-mama. Igl sieus fegl e par ella adigna sto igl Stephan a mena vagnieu numno Steafan. L'amur pigl lungatg a la fidevkladad anviers quel â igl Steafan amprieu da la si'mama tudestga a betga digl sieus bab rumàntsch. Igl martuiris da bab a mama sco purs da muntogna gli mussan d'ancurir veias a pussevladads par lavgear quella sort.

C'igl buobet sto ir ve Maton a scola, fa ear quitos agli mama. La veia e ànc betga biageada, ad igl scularet sto ir sen quella senda stantusa ad oravànt tut privlusa. Blear ple tard scriva igl Steafan an ragurdànza digl surmester Caspar Cantieni igls peds: «Tei âs schizund igls pigns guido, cui era rut'ni vei'e trutg atras la val privlus'a pora». Gl'unviern 1902/03 frequainta igl scularet la scola primara da Scuol — fetg probavel par stgivir quella masirabla veia da scola. La secundara da Ziràn prepara bagn par la scola cantonala, partge c'igl landama a surmester Gieri Frigg pratenda lavur exacta ad e betga ascheia dabot cuntaint. Igl Steafan e adigna angraztgevel agli sieus surmester ad amitg.

Sen la scola cantonala e'l an la madema classa cun igls dus oters mats da Schons: igl Jacob Clopath da Lon ad igl Toni Rupp (mort a Tregn). Qua ratschevel gl'impuls profund, da star aint pigl lungatg rumàntsch. Gl'on 1907 eara Sur Gion Cahannes gnieu ligieu sco surmester da religiùn catolica a rumàntsch. Quella ligida e stada dà fetg grànda influenza a muntada pigl movimaint rumàntsch. Igl Tumasch Dolf scriva: «Prof. dr. Cahannes a Cuera sa entusiasmar sculars da Schons per lur lungatg matern». An egn breav digls 14 da fanadur 1913 scriva dr. Decurtins agli noss Tumasch Dolf: «Sco Els vesan hai fatg a signur dr. Cahannes il bein meritau compliment per la maniera cun la quala el ha svegliau il sentiment romontsch tier ses scolars».

Suainter igls beals ons da la scola cantonala catainsa igl giuven surmester Loringett a Scuol. Igl â tratg agl liac da nschientscha. Qua tgatel buns amitgs par l'antiera veta. Par l'antupada cun la cultura angiadinesa a cun la parsonalitat digl pardicànt a scrivànt Otto Gaudenz restel angraztgevel. Ad adigna turnel bugent an Gidegna tier igls seas amitgs. — Me curt tains magnel las scolas da Maton ad Andeer — ad alura bandunel la stiva da scola par adigna. Egn peer

ons ple tard vess el magari gieu plascher da turnar an stiva da scola a tier la si'clamada — mo las autoritads competentas ân nuta purschieu igl màn. Dezenis ple tard e'l sco dr. h. c. puspe turno an stiva da scola: el nava mintg'eanda egn'eada se Veulden a dar egn peer uras rumàntsch aglis scularets.

Ste sei, dafenda . . .

Bandunànd la nossa valada tgata igl giuven surmester lavur a plaza sco secretari da la Leia Rumàntscha gest fundada a sco secretari da signur dr. Pult. Lavur pigl sieus lungatg. Mo me scha que continuo vei a na trànter Cuir a San Galla fuss betg! Quegl sa betga cuntantar. Igl secretari ad igl parsura da la Leia en bagn tuts dus da Schons — mo s'antalin tutezna betga digl migler. Ascheia tgatel par bien da demissionar — schabagn c'el less luvrar pigl sieus lungatg. La sigurànta da veta Winterthur salegra da survagnir egn tala parsonalitat sco agent general. Igl noss amitg e sco fatg par quella plaza: el tgata tgiensch contact ad â ancunaschaints an tut las parts digl Grischùn, digl Badus tocen tier Punt Martina. Tainta ons lavurel an quella plaza — a mena amblida igl sieus ideal.

Da l'influenza da Sur Cahannes a rav. Gaudenz vainsa bagliafo. Betga mains grànda e quella digl dr. Decurtins, digl liùn da Trun. Quel raschlava dapertut igl matrial par la Crestomatia. Anzatgi l'â rendieu atent sen igls dus surmesters Tumasch Dolf a Steafan Loringett ainta Schons. Els sorprendan la lavur — partge da stad sani tutezna betga tge far — a mussan a la fegn egn recha racolta. Igls dus amitgs da la Muntogna terlan sen tats e tatas, ca rasan or egn beal stgazi da canzùns, getgas, isànzass, giois, legendsas. Las annalas ân purto «La tradiziun da Schons».

Igl surmester Tumasch scriva an las sis'Notizias ord il moviment pil romontsch en Schons (cudesch da protocol da la Renania): «Mo tgei gidava quei tut, sche il miez d'exprimer igl agen patertgar mava a murir, nos car vegl romontsch. Quei astga buca daventar». Igls dus idealists Tumasch Dolf a Steafan Loringett sacumpognan a sacunzeglian cugl landama G. Gondini Fravi, cugl landama Abraham Conrad, cugl Giachen Conrad ad ànc oters. Tge lainsa far par mantaner a cultivar igl noss idiom? Curt suainter tigna igl Tumasch

Dolf an la cunferenza da surmesters egn referat sur «Igl lungatg rumàntsch a sia literatura». Igl 1 da zercladur 1914 bagliafa igl surmester Steafan Loringett avànt ca. 50 persunas raspadas a Ziràn sur «Il romontsch e sia historia, miez e vias per mantener el». La radunàntza ligia egn cumissiùn, ca de far tut igls pass basgnevels par fundar egn «Uniùn rumàntscha da Schons». Mo la gueara mundiala ratigna tut igls sforz, partge c'igl Steafan ad igl Tumasch en bunameing adigna segls cunfegns. Igl 7 da schaner 1917 vean «L'Uniùn rumàntscha da Schons» fundada. Betga mains ca 150 parsunas sutascrivan sco comembers. Sacapescha c'igl Steafan sto far part da la suprastàntza. El procurescha, ca quels da Schons setgan sriver agl calender ladin egn peer lavurs. Pocs ons ple tard — igl Steafan steva giu Cuir — en la Renania a l'«Uniùn da Schons» vagnidas unidas. Sear T. Caveng e sto gl'amprem parsura da la Renania.

*Loringett sco parsura da la Renania
a Leia Rumàntscha*

1929—1944 presidiescha Loringett la Renania. El e egn parsura ordvart activ. La Renania stat betga schliet, partge c'igl Anton Cadonau da Vuorz â mess a disposiztgùn igls miez finansials. Ella posseda glieud ca sa luvrar a ca lavura ear. Igl Gian Fontana porscha an mintga periodic digls 1921 tocen tar sia mort (1935) istorgias a poeseias, ca vignan ligidas da blears. Hans Erni redigia «La Casa Paterna», igl Tumasch Dolf tschincegia mintg'on igl «Dun da Nadal». Cun quels anzemen lavuran ànc blears oters. Tut ca luvrava bugent sut igl presidi da Loringett. Nunamblidevlas en las radunàntzas anualas an las vischnàncetas da la Surselva a digl Grischùn zentral. Las cumpagneias preparan teater a tgànt; igls referats àn nivo.

Suainter la mort prematura digl poet da Flem sameta igl parsura landervei a preparar egn ediziùn completa da las sis'ovras. Igl 5 toms en rivos an tgeas da purs a da sculos, partge c'igl Steafan saveva far propaganda a perschuer da quels c'earan gnànc tant parsuainter. Mo igl Steafan e ear resto igl fidevel amitg da la famiglia Fontana. An tut la lavur â'l mena amblido igl carstgàn. Gest

parquegl mantgevan betga igls colaboraturs. La nossa Renania lavura a presta an quels ons anzatge, ca lastga saschar ver. Prof. dr. Vieli geva mintgatànt a nus sculars: «La Renania presta momentan la miglra lavur».

1944 demissionescha Giachen Conrad sco parsura da la Leia Rumàntscha. Sainza lungas bagliafadas — sco scha quegl s'antalgess da sesez — e igl Steafan Loringett vagnieu ligieu. El eara tuž egn oter tip c'igl Conrad. Las radunànzas da delegos digl tains da Conrad earan magari lungurusas. Ascheia pocs prandevan part, c'igl earan cuntaints d'amplanir la sala cun sculars da la scola cantonala. Turnavan a tgea, sch'amparav egn near l'oter: «Tge e atgnameing quella Leia?» Cur c'igl Steafan Loringett â prieu ainta màn igl timùn, â'gl mido digl tut. Betga c'el sulet fuss sto la culpa a ca tuts fussan stos cuntaints cun el! Cuntrari: igl â do gràndas batostas a blear malantalgientschas. Igl dr. Gangale eara da que tains rivo an teara rumàntscha a purtava avànt las sis'ideias ad igls seas plàns. Igl Steafan â adigna gieu igl dùn da tarlar ad amprender dad oters — mo betga adigna digls dretgs. Mo egn peer ideias fetg bùnas â'l igl Gangale inspiro. El â getg, da betga stgafir eгна ortografeia me pigl idiom da Schons mo ear par quel da Tumgleastga. C'igl segi da basigns da far anzatge, eara cler, partge ca las flevlas amprovas, da mussar igl sursilvan an las scolas da la Sutselva, vevan betga cuntanto. Divers unvierns vevan surmesters viaggiànts do rumàntsch an las scolas da Schons. Ear sch'els fagevan lur lavur cun premura — igl resultat eara betga grànd. Parquegl sameta igl parsura da la Leia ved la mesa da lavur a quegl anzemen cun igls surmesters. An la tearma da blears ons creeschan els eгна ortografeia. Cun que guafan, ca custieu blear tains, cumbats a displaschers, san igls surmesters luvrar an lur scolas. Tànts a tànts, c'ân prieu part da quella lavur, sodan oz tier igls ple fidevels a parschuadis cunluvraints sutsilvàns.

Igl dr. da Copenhagen renda atent igl parsura da la Leia, c'igl stotgan s'ocupar ple bold cun igls gianirs a betga pér cur c'igl voman a scola. Igl segi da stgafir scoletas. Que partratg e gnieu realiso. Sainza tamer stainta, fadeia a custs sameta igl parsura ved la lavur. El â la furtùna da catar eгна bùna gidadra cun l'experienztga da blears ons: la Maria Calonder da Zernez, ca davainta ple tard la si'savunda duna. Anzemen biegien els sei quell'ovra da las scoletas, ca nus admiragn ànc oz. Cun bùn màn instrueschan, magnan a

cunzeglian els quellas giuvnas surmestras. Els metan anzemen material, datan or egna giasseta.

La Leia e ansasez nigliur da tgea. Igl Steafan santa igl basigns, da dar ad ella egna tgea paterna ad agl movimaint rumàntsch egn zenter. Igl saptorscha la pussevladad da cumprar egna tgea fetg adatada. — Mo ànc oters quitos martuiran igl noss parsura. Cudeschs da scola en da basigns. Gl'on 1921 veva el sez scret egna fibla pigls scularets da la Sutselva, egn cudeschet cun maletgs da Giovanni Giacometti. Mo quella e strusch gnida duvrada. Cur ca jou navel an l'amprema classa (1923) duvravan nus la fibla tudestga. Ussa, c'el stat agl timùn da la Leia, à'l quito, c'igl departamaint procuri par igls miez d'instrucziùn. Mo ear gramaticas muntan egn basigns, schagea ca quella da J. Vonmoos (Terratsch ladin) a quella da M. Nay fan fetg buns survetschs a meritassan da gnir restampadas. «Il pled puter» cumpara a ple tard il «Vierv ladin», ca vean ear adato pigl sutsilvan. Igl e nunpussevel da numnar sei tut igls cudeschs. — Igl basigns da stgafir literatura par nossa giuvantegna magna tier l'ediziùn da blears cudeschs rumàntschs da l'OSL.

Igl parsura ò quito, c'igl noss lungatg safetgi udir tra'gl radio. Malgro la grànda lavur terla el ear las emissiùns e dat senzur — bunameing sen mintga priedi.

El anquiara igl contact cun igls Ladins da las Dolomitas, cun quels digl Friul. Visitas vei a na vignan realisadas a datan curascha ad amasduas varts.

El salegra mintg'ea, c'egn diczionari a samtgieu. El less regalar egn pledari a quels da Schons a Tumgleastga ad e cuntaint, c'igl noss Curo Mani surprenda la leztga. Mo igl Steafan sto murir avànca ver l'ovra.

Igl parsura da la Leia sto ver quito par las finànzas. Las subvenziùns cantonalas a federalas digl 1944 en fetg modestas. El scriva parquegl instànzas bagn fundadas. L'amprem'eadà e'gl dr. G. R. Mohr — egn bün oratur ad um da vasta savida a fegna damanàntza — ca porta igl giavisch avànt igl cunzegl nàtional. Igl suczes mánca betg. Mo betga adigna va'gl aschi glesch. — Quegl en egn peer da las sis'lavurs a fadeias prinzipalas — ca nus vegn numno qua. Mo jou cre, ca l'amprema leztga digl parsura segi egn'otra. El sto dar impuls! Dad el sto ir or anzatge, ca tgapa a tira anavànt — a scha que fluidum (scha's stgagn numnar ascheia) mánca, scha gidan las

singulas acziùns poc. Igl Steafan veva gia sco giuven surmester a fundadur da «l'Uniùn rumàntscha da Schons» musso, c'el saveva influenzar a manar. A que bagn natiral stuainsa angraztgear, c'igl e vagnieu fatg anzatge an la Renania ad an la Leia. El bagliafava cun scrivànts a componists, cun filologs ad istoricers a parschuadeva. Avànt blears ons vejou tarlo, sco'l â an pocas minutas mido igl meni d'egn renomo directer da musica. Quel veva declaro categoricameing, c'igl vigni gnànc an amparada, c'el cumpri las ovras da Gian Fontana. Ad ascheia navi savenz. Jou mez sunt blearas geas ancunter viglia sto prompt da far eгна lavur, ca leva an sasez betga far. — Dr. A. Peer scriva agl Fögl Ladin: «Ûn charisma incredibel emanai-va da sia persuna, ùna forza chi persvadaiva... Tscherts visitunzs, per temma da succomber a seis charme, giaivan pro el be in cumpagnia... m'hana quintà». El â tuc la noda. Aschiea eari — a jou cre, c'igl Steafan vess an la politica ear savieu ver suczess, sch'el vess anzuma gieu plascher landervei. El â me dus ons fatg part digl Cunzegl grànd — par ear la saver tgirar problems culturals a linguistics. Mo anzatgi ca s'interessa da talas amparadas, satgata betga da tgea agl parlamaint dad oz.

Dasper tut quella lavur, ca siir merito igl dr. h. c., ca l'universitad da Turitg â 1962 surdo agli Steafan Loringett, a ca vess basto par ruinar la sanadad, prestel ànc fetg blear lavur ple modesta, scodangir agl tains liber. «La Pùnt» e scheia eгна lavur. S'antali ca quella fundaziùn e betga vagnida bivgnantada da tuts. Partge betga sacuntantar cun las giassetas existentas? Nus da Schons eassan adigna gnis a pled an «La Casa Paterna», mo pocs scrivevan anzatge a pocs ligevan. «La Pùnt» riva an mintga tgea — sainza dumandar, sch'ella seigi bagnvagnida near betg. La nossa gliud â cugl tains sadiso landervei ad antschiè a liger.

Cun vasevel plascher â igl noss Steafan Loringett ear spunieu «Igl cudesch da la Ruth». Pocs ons avànca murir dat el or igl cudesch da poeseias «Sur pùnts a pitgognas». Dasper las poeseias originalas ad occasionalas catainsa translaziùns. Igl dr. A. Schorta gi, ca quellas poeseias meritan da gnir valetadas cun ple grànda atenziùn. El po ver raschùn. Tgi ca ligia suror, quel â nign gudogn. Aschiea e'gl adigna cun las poeseias. Mo scha nus safatschantagn propi, scha vainsa ear anzatge landergiou. A gest ussa suainter la si'mort ligi bugent quels vers, ca paran d'easser egn testamaint digl Steafan Loringett. Quellas

poeseias nus mussan ear, c'igl parsura da la Leia, «que umùm da Vargistagn» â fatg tras da tuta sorts an la si'lunga veta. Las stgiras vals eran betga nunancunaschaintas. La lunga malsogna a mort da la si'Ricarda e stada egna dira frida. Igl madem vala per la malsogna stgira a greva da la si'duna Deti n. Tschurr. — Igl e sto egna graztga, c'el â ple tard survagnieu la Maria n. Calonder sco savunda duna. Mo quels 15 onets, c'els lastgan viver anzemen, en ons da malsogna a quegl par tuts dus. Mo igl noss amitg â amprieu da safidar ad easser cuntaint cun poc. An giuvens ons vean eir igl Steafan a ver gieu da bater cun dubis da tutas sorts. El tartgeva alura da ver basigns nign agid. Mo el mida igl sieus patertgear ad e angraztgevel agli si'Maria par igl tschincetg d'egna viva creta, ca samussa gest an las sis'bealas poeseias d'Advent. Igl e capevel c'igl Steafan safatschainta cugl Advent, partge c'el e tocen igl ple davos sto arviert anviers a par gl'avagnir. Egn um da la sprànza — a la sprànza dat forza da lavur.

